

7. Краткое изложение решений, консультационных заключений и постановлений Международного Суда 1948-1991. – Нью-Йорк: ООН, 1993. – 286 с.
8. Соколова Н. А. Вопросы охраны окружающей среды в деятельности международных судебных учреждений / Н. А. Соколова // Российский ежегодник международного права. – М. : «Россия – Нева», 2003. – С. 99 – 110.

Статья посвящена рассмотрению теоретических основ выделения права общего наследия человечества в отдельную отрасль международного права. Автор характеризует этапы становления и развития права общего наследия человечества, а также анализирует структурные элементы, необходимые для выделения этого права в отдельную отрасль.

The article is devoted to consideration of theoretical bases of selection the law of the Common Heritage of Mankind in the separate field of international law. The author characterizes the stages of becoming and development the law of the Common Heritage of Mankind, and also analyses structural elements necessary for the selection of this right in the separate field of law.

Стаття надійшла до редколегії 07.12.2012

УДК 341.3:620.9

Кориневич А. О., КНУ імені Тараса Шевченка

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГАРАНТУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Стаття присвячена міжнародно-правовому регулюванню впливу збройних конфліктів на гарантування міжнародної енергетичної безпеки, а саме на такі її вектори як безпека енергетичних установок і використання природних ресурсів у міжнародних і неміжнародних збройних конфліктах. У статті аналізуються положення міжнародних договорів, звичаєве міжнародне гуманітарне право, судової практика Міжнародного суду ООН з цього питання.

У сучасному міжнародному праві одним із найбільш актуальних питань можна вважати питання гарантування міжнародної енергетичної безпеки. Міжнародна енергетична безпека охоплює питання фізичного захисту персоналу та споруд, захист транспортування по суші чи морем і забезпечення стабільного юридичного і полі-

тичного клімату для торгівлі та інвестицій у енергетичній сфері [1, р. 104]. Вирішення питань енергетичної безпеки загострюються під час збройних конфліктів, терористичних атак, державних переворотів. Окрім загроз, якими для безпеки енергетичних установок і споруд, суден, що транспортують енергетичні ресурси, є піратство, викрадення і тероризм, є ще одна серйозна загроза – знищення об'єктів і зриви поставок, які вчиняються комбатантами у випадку збройного конфлікту. Зокрема, напади на нейтральні судна, включаючи нафтові танкери виникали під час війни у Перській затоці у 1980-1988 рр. Щоб захистити свої судна, особливо в останні дні війни, коли значно інтенсифікувалися атаки на такі судна, власники суден масово змінювали прапор своїх суден на британський або американський, щоб скористатися захистом американських і британських воєнних кораблів, які знаходилися у Перській затоці [1, р. 108].

Напади на енергетичні установки під час міжнародних і неміжнародних збройних конфліктах регулюються нормами міжнародного гуманітарного права, зокрема I та II Додатковими протоколами до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. про захист жертв війни від 8 червня 1977 року. Одним із головних принципів міжнародного гуманітарного права є принцип проведення розрізнення між воєнними і цивільними об'єктами. Загальне правило встановлює, що цивільні об'єкти (а більшість енергетичних установок є саме цивільними об'єктами) не можуть бути ціллю для нападу, якщо вони прямо не використовуються у воєнних цілях. Пункт 1 статті 56 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (ДП I) «Захист установок і споруд, що містять небезпечні сили» встановлює, що установки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції, – не повинні ставати об'єктами нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є воєнними об'єктами, якщо такий напад може викликати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення. Інші воєнні об'єкти, розміщені в цих установках або спорудах чи поблизу них, не повинні ставати об'єктами нападу, якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил у таких установках або спорудах та наступні тяжкі втрати серед цивільного населення [2]. Пункт 2 цієї ж статті 56 передбачає, що загальний захист від нападу, передбачений у пункті 1, припиняється щодо атомних електростанцій тільки в тому разі, якщо вони виробляють електроенергію для регулярної істотної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити

таку підтримку. Також стаття 56 ДП I встановлює заборону робити об'єктом репресалій будь-які установки, споруди або воєнні об'єкти, зазначені в пункті 1. Сторони, що перебувають у конфлікті, повинні прагнути уникати розміщення будь-яких воєнних об'єктів поблизу установок або споруд, зазначених у пункті 1. Однак допускаються споруди, збудовані з єдиною метою оборони установок або споруд, що використовуються для захисту від нападу на установки і споруди, і самі вони не повинні ставати об'єктом нападу за умови, що вони не використовуються для ведення воєнних дій, за винятком оборонних дій, необхідних для відбиття нападу на установки або споруди, які користуються захистом, і що їх озброєння обмежується зброєю для відбиття нападу противника на установки і споруди, що користуються захистом.

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (ДП II) містить статтю 15, яка в більш стислій формі містить схожі зі статтею 56 ДП I положення. Стаття 15 ДП II «Захист установок і споруд, що містять небезпечні сили» передбачає, що установки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції – не повинні бути об'єктом нападу навіть у тих випадках, коли вони є воєнними об'єктами, якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил і призвести до тяжких втрат серед цивільного населення [3].

Відповідне положення міститься і у звичаєвому міжнародному гуманітарному праві. Норма 42 збірки «Звичаєве міжнародне гуманітарне право», підготовленої Міжнародним Комітетом Червоного Хреста, встановлює, що, якщо здійснюється напад на установки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме на греблі, дамби й атомні електростанції, а також на інші споруди, що знаходяться в них або поблизу них, варто приділяти особливу турботу, щоб уникнути вивільнення небезпечних сил і наступних тяжких втрат серед цивільного населення. Практика держав встановлює цю норму як звичаєву норму міжнародного гуманітарного права, що застосовується як під час міжнародних збройних конфліктів, так і під час збройних конфліктів неміжнародного характеру [4, с. 179].

Зважаючи на їхнє місце розташування, прибережні споруди та установки важко захистити від потенційного нападу. Особливо ж небезпека для таких споруд підвищується під час збройного конфлікту. У справі про воєнні дії на території Нікарагуа (Нікарагуа проти США) [5] і справі про нафтові платформи (Іран проти США) [6] виникло питання про експорт нафти. В обох справах заявник як на основу для юрисдикції Міжнародного суду ООН посилався на од-

накове положення Договору про дружбу, торгівлю і судноплавство позивачів зі Сполученими Штатами Америки. Це положення встановлювало, що будь-який спір між сторонами щодо тлумачення або застосування цього договору, який не вирішений дипломатичними засобами, передається у Міжнародний суд ООН (МС ООН), якщо сторони не домовилися урегулювати спір іншими мирними засобами*. У кожному з випадків Сполучені Штати Америки заявляли, що не було достатнього зв'язку між положеннями цих договорів та дій, щодо яких подавалися позовні заяви. У своєму меморандумі Нікарагуа стверджувала, що діяльність Сполучених Штатів Америки (зокрема, мінування бухти) порушувала положення статей I, XIV, XVII і XIX відповідного договору. У 1984 році Міжнародний суд постановив, що беручи до уваги положення цих статей договору між Сполученими Штатами Америки і Нікарагуа, зокрема положення статті XIX щодо свободи торгівлі і судноплавства і посилянь у преамбулі договору на мир і дружбу, не може бути жодних сумнівів у тому, що за тих обставин, за яких Нікарагуа подала заяву до Міжнародного суду і на основі встановлених фактів, існує спір між сторонами щодо тлумачення і застосування договору. А, отже, такий спір повинен вирішуватися у Міжнародному суді ООН. Щодо суті справи, то у 1986 році МС ООН відзначив, що прямі напади на порти і нафтові споруди Нікарагуа не тільки є актами незаконного застосування сили, але також становлять посягання на територіальний суверенітет Нікарагуа. Далі Міжнародний суд додав, що у ситуаціях, коли судна однієї держави мають право заходу до портів іншої держави, але це право порушується мінуванням, то такі дії є посяганням на свободу комунікацій і морської торгівлі. З цих причин Міжнародний суд задовольнив точку зору, що мінування портів Нікарагуа Сполученими Штатами Америки є явним протиріччям свободі судноплавства і торгівлі, яка надана пунктом 1 статті XIX договору між сторонами.

У справі про нафтові платформи між Іраном та Сполученими Штатами Америки були знищені іранські нафтові платформи. Іран заявляв, що знищення Сполученими Штатами Америки його нафтових платформ у Перській затоці є порушенням Договору про дружбу, який включав таке ж положення про юрисдикцію Міжнародного суду ООН, що й договір між США і Нікарагуа. США повинні були доводити різницю між цією справою і справою про воєнні дії на території Нікарагуа. США стверджували, що, оскільки йдеться про положення «про свободу судноплавства і торгівлі», то у справі про воєнні дії на території Нікарагуа йшлося про блокування портів через їх мінування Сполученими Штатами Америки. У цій же справі США стверджували, що не було доведено, що положення «про свободу

судноплавства і торгівлі» застосовувалося щодо знищення нафтових платформ. США не оспорювали, що Міжнародний суд визнав їх винними у нападах на нафтові платформи, але стверджували, що такі дії були порушеннями «морської торгівлі», а не торгівлі в цілому, про яку йдеться у Договорі про дружбу. Така позиція заплутала справу, адже у рішенні Міжнародного суду ООН по справі про воєнні дії на території Нікарагуа щодо порушення права «морської торгівлі» не йшлося про напади на нафтові платформи. Таким чином, у справі про нафтові платформи перед Міжнародним судом ООН стояло два важливих питання: визначити, чи порушує знищення нафтових платформ «свободу торгівлі» і чи може «морська торгівля» розглядатися як «торгівля» в цілому. У справі про воєнні дії на території Нікарагуа МС ООН, посилаючись на ідентичні положення двостороннього договору, застосовував поняття «морська торгівля». Нікарагуа ж хотіла, щоб МС ООН не застосовував поняття «торгівля» в цілому. У справі про нафтові платформи Міжнародний суд визначив, що він має надати належну увагу тому, що згідно з пунктом 1 статті X Договору про дружбу, застосовується слово «торгівля», в той час як всі інші положення договору врегульовують питання морської торгівлі. На думку МС ООН це не є достатнім доказом для того, щоб обмежувати дію договору лише морською торгівлею, адже у договорі чітко видно намір сторін врегулювати питання торгівлі в цілому. У цьому ж зв'язку МС ООН відзначив положення статті XXII Договору про дружбу у якому йдеться про те, що договір мав замінити Тимчасову угоду між США та Персією щодо торгових та інших відносин, укладену у Тегерані 14 травня 1928 року. Таким чином, на думку Міжнародного суду, Договір про дружбу 1956 року між США та Іраном стосується торгівлі в цілому, а не обмежується регулюванням морської торгівлі. Але все ще залишалось найважливіше питання – навіть якщо «торгівля» у пункті 1 статті X договору означала торгівлю в цілому, чи було знищення нафтових платформ порушенням свободи торгівлі? Міжнародний суд розглянув багато джерел (словників, юридичних словників, практику судових органів) і визначив, що «торгівля» охоплює «торговельну діяльність в цілому», включаючи «допоміжну діяльність, яка має пряме відношення до торгівлі». Також МС ООН наголосив на положенні пункту 1 статті X Договору про дружбу щодо «свободи торгівлі» і зазначив, що така «свобода» була б ілюзорною, якби торгівля стримувалася або їй би перешкождали результати актів, що охоплювали знищення товарів і продуктів, що мали бути експортовані або акти, які б зачіпали транспортування і зберігання таких товарів і продуктів. Такий широкий підхід піддався критиці з боку США. Проте МС ООН зважав на те, що нафта, яка викачувалася з платформ, які були атаковані у жовтні

1987 року, потрапляла з цих платформ, за допомогою підводного трубопроводу, до нафтового терміналу на острові Лаван і що комплекс Салман, який був об'єктом нападу у квітні 1988 року, також був з'єднаний трубопроводом із нафтовим терміналом на острові Лаван. Цього було цілком достатньо для Міжнародного суду, щоб визначити, що він має юрисдикцію вирішувати цю справу на основі положення Договору про дружбу, економічні відносини і консульські права між Сполученими Штатами Америки та Іраном 1955 року і відзначити, що знищення цих нафтових платформ могло негативно вплинути на експортну торгівлю іранською нафтою. МС ООН постановив, що дії Сполучених Штатів Америки проти іранських нафтових платформ не можуть бути виправдані як заходи, необхідні для захисту основоположних інтересів США за Договором про дружбу 1955 року [6].

Іншою справою Міжнародного суду ООН, що стосувалася енергетичних ресурсів у збройному конфлікті, була справа про збройні дії на території Конго (Демократична Республіка Конго (ДРК) проти Уганди) [7]. ДРК стверджувала, що збройні сили Уганди пограбували велику кількість державних і приватних установ і силою заволоділи греблею гідроелектростанції Інга, спричинивши цим значні перебої та зриви у постачанні електроенергії, які, в свою чергу, призвели до смерті багатьох людей у місті Кіншаса і навколишніх районах. МС ООН задовольнив прохання ДРК щодо прийняття попередніх заходів, які передбачали, що уряд Уганди повинен негайно припинити будь-яку незаконну експлуатацію природних ресурсів Демократичної Республіки Конго і будь-яке незаконне транспортування майна, обладнання або людей на територію Уганди. У рішенні справи по суті, Міжнародний суд ООН встановив, що принцип постійного суверенітету над природними ресурсами є принципом звичаєвого міжнародного права. Міжнародний суд застосував по відношенню до природних ресурсів ДРК норми міжнародного гуманітарного права, зокрема, норми і правила окупації. З цих норм і правил МС ООН вивів певні зобов'язання окупанта (Уганди) щодо використання природних ресурсів. Зокрема, окупант може використовувати природні ресурси окупованої території в тій мірі, в якій це необхідно для підтримання порядку і громадської безпеки на окупованій території, але не може використовувати ці ресурси з метою отримання власної вигоди. Схожу позицію щодо цієї ситуації висловила і Рада Безпеки ООН. У своїх резолюціях 1291 і 1341 Рада Безпеки висловила серйозну занепокоєність у зв'язку з незаконною експлуатацією природних ресурсів та інших багатств ДРК, порушення суверенітету цієї держави і закликала до припинення таких дій.

В цілому, окупант повинен поважати природні ресурси окупованої держави. Так, Генеральна Асамблея ООН свого часу закликала Ізраїль як окупанта не експлуатувати, не викликати втрати та виснаження і не ставити під загрозу природні ресурси на окупованій палестинській території, включаючи Єрусалим, і на окупованих сирійських Голанах. Генеральна Асамблея підкреслила, що палестинський народ має право вимагати відшкодування за будь-яку експлуатацію, втрату або виснаження його природних ресурсів [8, с. 588].

Ще одним аспектом негативного впливу збройних конфліктів на використання енергетичних ресурсів є ситуації, коли енергетичні ресурси чи установки є ціллю або використовуються з метою завдання шкоди навколишньому середовищу. На практиці, на початку 1990-их років, Комісія ООН з компенсацій розглядала справи щодо завдання шкоди навколишньому середовищу, яка виникла внаслідок знищення Іраком нафтових родовищ Кувейту в 1990 році. Комісія ООН з компенсацій була утворена у 1991 році як допоміжний орган Ради Безпеки ООН. Вона мала мандат на розгляд справ та виплати компенсацій за втрати і шкоду, що були заподіяні внаслідок незаконного вторгнення і окупації Кувейту Іраком.

Таким чином, договірне і звичаєве міжнародне гуманітарне право забороняє напад на енергетичні установки як під час міжнародного, так і під час неміжнародного збройного конфлікту. Держава – окупант повинна поважати природні ресурси окупованої держави, не може їх експлуатувати, викликати їхні втрати та виснаження і ставити під загрозу природні ресурси окупованої території. Положення двосторонніх міжнародних договорів щодо дружби, торгівлі та судноплавства підлягають обов'язковому виконанню і дії, що їх порушують (зокрема, мінування портів та знищення нафтових платформ), є порушенням диспозитивних норм міжнародного права і повинні тягнути за собою міжнародно-правову відповідальність.

Примітки:

- * Пункт 2 статті XXIV Договору про дружбу, торгівлю і судноплавство між Сполученими Штатами Америки і Нікарагуа 1956 року; пункт 21 статті XXI Договору про дружбу, економічні відносини і консульські права між Сполученими Штатами Америки та Іраном 1955 року.

Бібліографічний список

1. Redgwell C. International Regulation of Energy Activities / Catherine Redgwell // Energy Law in Europe / [Ed. Martha M. Roggenkamp, Anita Rønne, Catherine Redgwell, Iñigo del Guayo.] – Oxford : Oxford University Press, 2007.

2. Дополнительный протокол до Женевских конвенций від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 8 червня 1977 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_199
3. Дополнительный протокол до Женевских конвенций від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), 8 червня 1977 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_200
4. Обычное международное гуманитарное право. Том 1: Нормы / Жан-Мари Хенкертс и Луиза Досвальд-Бек при участии Каролин Алверман, Кнута Дёрмана и Бастиста Ролла; Международный Комитет Красного Креста. – М., 2006. – 818 с.
5. Judgment in the Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), 27 June 1986. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf>.
6. Case Concerning Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Preliminary Objection, Judgment of 12 December 1996. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/90/7287.pdf>.
7. Judgment in the Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of Congo v. Uganda), 19 December 2005. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/116/10455.pdf>.
8. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов / Эрик Давид ; Международный Комитет Красного Креста. - М., 2011. - 1141 с.

Статья посвящена международно-правовому регулированию влияния вооруженных конфликтов на гарантирование международной энергетической безопасности, а именно на такие ее векторы, как безопасность энергетических установок и использование природных ресурсов во время международных и немеждународных вооруженных конфликтов. В статье анализируются положения международных договоров, обычное международное гуманитарное право, судебная практика Международного суда ООН по этому вопросу.

The article is dedicated to international legal regulation of impact of armed conflicts on international energy security, in particular on security of energy installations and usage of natural resources during international and non-international armed conflicts. Provisions of treaties, customary international humanitarian law, and practice of International Court of Justice are analyzed in the article.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2012